

С частни структури в енергетиката ни чакат още ценови удари
Неолибералният модел за отворен електроенергиен пазар никъде не доведе до поевтиняване на тока

Иван Аладжов

Преди близо десетилетие кабинетът на Сакскобургготски хариза електроразпределението на чужди компании. Този сектор, изграден с български средства и работил винаги на печалба, внасяше дотогава значителни приходи в държавния бюджет и с това изпълняваше важни социални функции, което сега вече е невъзможно. И до днес сме оставени в неведение кое наложи това доходоносно държавно предприятие да се преотстъпи на чужди собственици и да печели за тях. Необяснимо е защо България, която преди десетилетия сама построи своята енергийна база, включително и ядрена, бе обявена за неспособна да я експлоатира. Управниците ни досега остават длъжни да обяснят на обществото защо решиха, че българската електроразпределителна система, строена и управлявана от българи в течение на десетилетия, трябваше да стане собственост на чуждестранни компании и да работи за тяхното благоденствие.

Фактите сочат, че никъде по света приватизациите в снабдителните сектори, които имат социално измерение, не предизвикват поевтиняване на жизнено необходимия краен продукт - в случая на цената на електричеството, и подобряване качеството на електрозахранването, а водят точно до обратното.

Електроснабдяването е отрасъл, който произвежда необходима за всички ни услуга и

винаги е в състояние

да носи печалба. В същото време обаче създава и възможности за ценово изнудване на потребителите, които не остават незабелязани от частния бизнес. Докато монополът в електроснабдяването е под контрол на държавата, тя има ангажимент да доставя енергията за всеки на достъпни цени. Но дерегулацията на отрасъла замени обществения монопол с частен олигопол от ограничен брой регионални доставчици. Те според теоретиците на неолиберализма ще бъдат принудени вследствие на конкуренцията да повишават качеството и да понижават цената на предлаганата услуга. Това обаче е невъзможно, защото те функционират като регионални частни олигополи. А няма нищо по-лошо от частния монопол.

И практиките по света не потвърждават подобна хипотеза на пазарните фундаменталисти. Навсякъде, където бе проведена приватизация в електроснабдяването, цените на тока трайно се повишиха, без подобрене в качеството. Тоталното разминаване между твърденията и действителността показва, че не става дума само за грешка в теорията, а за преднамерена манипулация на обществените представи.

Негативните резултати от приватизацията на електроснабдяването са вече налице навсякъде в Европа. Какво стана в Германия след старта на

дерегулацията на електроенергийния бранш през 2001 г.? Характерна за отрасъла в страната до този момент беше децентрализираната структура от голям брой регионални електроснабдителни дружества. С началото на реформата те бяха принудени да отворят електропреносните си мрежи за нови доставчици на ток. Създадена беше и борса за еленергия, както и държавен контролен орган, който и до днес остана с ограничени правомощия. "Реформата" започна с агресивна медийна атака от реклами и обещания от страна на политиците и бизнеса, че либерализацията на пазара е единственият път към понижаване на цените. И действително - за кратко време се появиха голям брой доставчици и в борбата за клиенти цените се занижиха за кратко с 15% за домакинствата и дори с 25% за индустрията. Не след дълго тарифите започнаха да растат. Днес те вече достигат увеличение от 100% за промишлените потребители и за домакинствата спрямо началото на дерегулацията. Цената на тока в Германия вече надхвърля 20 евроцента/квтч. за домакинствата, като преди дерегулацията бе около 0,13 евро/квтч. В същото време значително намаляха и броят на доставчиците. Днес около 90% от този най-голям европейски пазар за ток вече са разпределени между четири гиганта - E.ON, ENBW, Vattenfall и RWE, които печелят годишно по близо 15 млрд. евро. Тези концерни са и основните газоснабдители в страната. По този начин

те образуват олигопол

който произволно повишава цените на енергията в Германия. Останалите 10% от пазара за ток се контролират от регионални монополисти, които също пропускат чужда еленергия по своите мрежи само срещу неоправдано високи такси. Така реално се отнема пропагандираната от инициаторите на дерегулацията възможност за свободен избор и смяна на електроснабдителя за клиентите. Затова и в Германия много малко потребители са сменили елдоставчика си. Доводите, с които елкомпаниите оправдават ръста на цените, са поскъпването на енергоносителите и разходите за рехабилитация и модернизация на мрежите. Това обаче е само половината истина. Няма причина за повишение на таксите например за транзитиране на енергия, след като през изминалите години компаниите от бранша рязко съкратиха инвестициите за разширение и модернизация на електрическите преносни мрежи. А резултатите от тази късогледа политика на печалбарство не закъсняха. Вследствие на закриването на много от резервните паралелни далекопроводи се стигна до множество сринове в електроподаването на Германия - през ноември 2005 г. около Мюнстер загаснаха светлините за половин милион души в продължение на 10 дни, а през есента на 2006-а подобен срыв във ФРГ предизвика верижна реакция в цяла Западна Европа и спря тока на десетки милиони граждани чак до далечен Лисабон. Вследствие на неоправданото перманентно увеличаване и недопустимото явно договаряне на цените за енергията, на основните играчи на немския пазар бе наложена глоба от около 500 млн. евро през 2006 г. Тези практики дават пълното право на германските специалисти в твърдението им, че дерегулацията на отрасъла е типичен пример за разминаването между теорията за саморегулиращите се пазари и реалността.

Подобни драстични противоречия между обещания и практически резултати се наблюдават и във Франция. След Втората световна война там

се извърши мащабна национализация, в резултат на която бе създаден гигантският държавен електромонопол EdF. Той функционира успешно близо половин столетие. Въпреки отрицателния опит на Германия и под натиска на Брюксел, Франция също взе решение да либерализира електропазара си през 2003 г. Негативните ценови последици вече са налице. С 50% поскъпнаха цените за индустриалните потребители. Ценовият удар срещу дребните потребители дебне при смяна на доставчика. Като причина за това във Франция се дава недопустимото договаряне на цените между електроразпределителите, вследствие на липсващ ефикасен контрол срещу тази недопустима, но трудно доказуема практика. Приватизацията

събужда големи апетити

и чуждестранните инвеститори започват битката за неговото завладяване. В сражението за френския пазар EdF има амбицията да запази на всяка цена позициите си на най-голям елпроизводител и доставчик в страната. Предпоставките за това са добри, тъй като EdF произвежда най-евтиното електричество в Западна Европа - 80% се добиват в атомни централи. А чрез създаването на дъщерна фирма EdF запазва и монопола върху преносната мрежа, с което гарантира възможността си и в бъдеще, вече като частна компания, да влияе при ценообразуването на тока във Франция.

Въпреки либерализацията на пазара и във Франция цените на електроенергията се увеличават. Причините за повишението са най-различни - като се започне с нарастващото потребление на електроенергия при недостиг на резервни мощности, мине се през огромните разходи за изкупуване на конкуренти и се завърши с недопустимото договаряне на цени между производителите и неефективния контрол върху подобни незаконни практики. В резултат - недоволни от приватизацията са вече дори и големите индустриални консуматори, а обикновеният потребител се чувства направо изнуден от повишенията. Постоянно нарастват оплакванията на клиентите от новите условия на "свобода на избора", но на значително по-високи цени. Индустриалните потребители характеризират дерегулацията като "либерализация с отрицателни последици". Те критикуват, че снабдителите са се превърнали във фактически олигопол, който е създал манипулируем в тяхна полза пазар за енергия и на абсолютно спекулативно ценообразуване. Във Франция вече всички усещат липсата на предсказуемостта и на ниските цени на бившия държавен монополист. Парадоксално се възприема и фактът, че ръстът на цените се извършва паралелно с намаление на разходите на компаниите за производство и разпределение на енергията, въпреки затварянето на стари губещи централи и на нерентабилните резервни далекопроводи и централи и драстичните уволнения на персонала. В Англия, която от 1990 г. е с тотално раздържавено, разпокъсано на малки регионални производители електроснабдяване, тези съкращения обхващат вече 2/3 от всички заети в бранша. И въпреки това там цената на електричеството винаги е била по-висока от тази на бившия френски държавен монополист EdF. А 40% от английските елпроизводители, въпреки значително по-високите потребителски цени, са постоянно на ръба на фалит. Британският модел на раздържавено електроснабдяване копира изцяло американския модел на разбити на малки единици регионални снабдителите на енергия и на телекомуникации.

Винаги след началото на приватизацията се отбелязва систематично намаление на инвестициите за строеж и поддръжка на резервни мощности и паралелни далекопроводи, които са нерентабилни, но абсолютно необходими за надеждността на енергийните системи срещу сринове, подобни на този от лятото на 2003 г. в североизточните САЩ, когато в продължение на цяло денонощие изгаснаха светлините за 50 млн. американци.

Съществуват и

сериозни подозрения

че след приватизирането на сектора частният бизнес, притиснат от конкуренцията и от ламтежа за повишаване на печалбата, ще съкрати инвестициите в надеждността дори и на атомните централи. Не остават скрити и опитите за прехвърляне на скъпото съхранение на отработеното ядрено гориво в задължение на държавата и запазване в частния сектор само на доходната експлоатация на атомните електроцентрали. Подобни користни практики се наблюдават навсякъде в раздържавената икономика, която се ръководи не от стремежа за задоволяване на реалните потребности на обществото, а от мисълта как да се използва търсенето, което тези нужди създават, за повишение на печалбата. В това отношение няма никакви задръжки да се използват и спекулации на границата или дори отвъд закона. Независимо дали в Германия, Франция, Англия или САЩ, фаворизираният от заинтересованите неолиберален модел за отворен електроенергиен пазар никъде по света не доведе до обещаното понижение на цената на тока. Приватизациите в този отрасъл навсякъде предизвикаха експлозия на цената, която е изцяло за сметка на потребителите и на останалата част от икономиката.

Повече от наивно е тогава да се очаква, че България ще е някакво щастливо изключение в това отношение. По-скоро е сигурно, че поддържането на частни структури в електроснабдяването ще продължи да генерира ценови удари за съгражданите ни.